

ФІЛОСОФСЬКА СКАРБНИЦЯ

Віктор Довбня

●

ГРИГОРІЙ ВАЩЕНКО ПРО ФІЛОСОФСЬКІ ЗАСАДИ ВИХОВНОГО ІДЕАЛУ В СРСР

Осмилення новітніх проблем філософії освіти, аналіз домінуючих тенденцій розвитку сучасної педагогічної теорії потребує звернення не тільки до світової, західноєвропейської та вітчизняної філософської думки, але й до творчого доробку представників закордонного українства. Діяльність певної частини закордонних українців завжди була спрямована на збереження своєї української неповторності й самобутності в умовах проживання в інших державах. Вони намагалися підтримувати зв'язки з Батьківщиною, зберігали мову, культуру, традиції, історію свого народу. В добу існування СРСР закордонне українство, будучи менш обтяжене ідеологічно, по суті, було прогресивнішим, більше переймалось українською державницькою ідеєю¹, а відповідно й ідеєю національного виховання української молоді.

Третя хвиля еміграції, що, як відомо, збіглася з Другою світовою війною, закинула до Німеччини українського вченого Григорія Григоровича Ващенко. Його ім'я було досить відоме в Україні. Ще в часи творення Української держави 1917-1921 років він організував учительські курси і проводив національно-освітню роботу серед населення Полтавщини. Працював із 1919 року доцентом Полтавського університету. Не припиняв учений своєї науково-педагогічної праці і після встановлення радянської влади в Україні в створеному у Полтаві на базі університету педагогічному інституті, очоливши в 1927 році кафедру педагогіки й отримавши звання професора.

Однак національно свідомою позицією Г.Ващенко не влаштувала більшовицьку владу. Він був звинувачений у найтяжчому в українських обставинах 30-х років «гріху» - українському буржуазному націоналізмі, знятий із посади й чекав вироку, але історія дала йому шанс вижити. Г.Ващенко написав ряд фундаментальних творів із педагогіки, психології, інших галузей науки, що і сьогодні мають наукову новизну й заслуговують на нове прочитання та осмилення. «Загальні методи навчання», що були знищені в радянській Україні, й нині використовуються в Українському Вільному Університеті як важливе джерело сучасної педагогічної думки. Крім того, Г.Ващенко належить низка наукових і публіцистичних статей філософсько-педагогічного змісту, опублікованих у часописах та періодичній пресі. Його праці неодноразово видавалися за кордоном, але в Українській РСР на ім'я Ващенко було накладено табу.

У незалежній Україні вже видруковано значну частину творчого доробку Г.Ващенко. Він посідає достойне місце в сузір'ї відомих вітчизняних педагогів. Одне із всеукраїнських педагогічних товариств носить його ім'я, твори починають вивчатися у вищих педагогічних навчальних закладах, студенти мають можливість долучатися до національних духовних цінностей, які пропагував просвітник. Проте творчість

Г.Ващенко як педагога-філософа залишається практично не дослідженою. В радянський період йому як провину закидали те, що він виступав на захист національного виховання, вбачали непослідовність його філософсько-освітньої концепції, що не вписувалася в рамки марксистсько-ленінської філософії, врешті-решт, просто замовчували. Про останнє красномовно свідчить, зокрема, такий факт. Полтавщина дала світові трьох видатних українських педагогів - А.Макаренка, В.Сухомлинського і Г.Ващенко. Однак у 1974 році на урочистостях з нагоди 800-річчя м.Полтави керівник компартії України В.Щербицький, називаючи імена визначних діячів української культури, творчість яких була тісно пов'язана з Полтавою, згадав тільки перших двох².

Отже, є сенс розібратися в світоглядній системі Г.Ващенко у цілому і його інтерпретації філософських основ виховного ідеалу в СРСР зокрема. Звичайно, він був педагогом, а не професійним філософом, але навчаючись у Москві, закінчив богословські курси й, очевидно, здобув солідну філософську підготовку, яка й вплинула на зміст його творів. Свідченням високої вченості Г.Ващенко є те, що він спирається на твори грецьких філософів Сократа, Платона, Аристотеля, а також послідовників Платона - неоплатоників. Орієнтується у давньоіндійській філософській думці, в творчості давньоримських мислителів Цицерона, Плінія, Овідія, Сенеки. Використовує праці Юстина, Аврелія Августина (Блаженного), Іоанна Дамаскіна, Єфрема Сирина, Томи Аквінського. Посилається на праці багатьох західноєвропейських мислителів епохи Відродження й Нового часу, німецької класичної філософії. Послугується творами українських філософів, зокрема Г.Сковороди та П.Юркевича. У творчості Г.Ващенко знаходимо такі складові філософії, як філософську антропологію, онтологію, гносеологію тощо. Філософські міркування вченого розкидані по різних його творах, що ускладнює їх аналіз та систематизацію.

Крім всебічної філософської освіченості, потрібно брати до уваги й той факт, що Г.Ващенко двадцять два роки життя провів у Мюнхені. Це не тільки час, коли він був відірваний від України, але й отримав можливість практично необмеженого доступу в роки «холодної» війни до надбань західноєвропейської та світової модерної філософської думки. Працюючи спочатку завідувачем кафедри педагогіки в Українському Вільному Університеті, а пізніше ректором Української Богословської Академії, передавав свої знання учням. Звичайно, найбільший внесок Г.Ващенко в справу національного виховання української молоді в еміграції. Всебічна наукова діяльність, висока філософська освіченість, як показує аналіз його творів, базується, з одного боку, на українськоментальному мисленні, а з іншого, - вона є близькою до західноєвропейської філософської традиції, тобто його творчість є своєрідним містком, зв'язуючою ланкою між Сходом і Заходом, що особливо актуально з огляду на сучасні політичні процеси в Україні.

Метою цього дослідження є з'ясування філософських основ радянського виховного ідеалу в світлі філософсько-освітнього вчення Г.Ващенко. Реалізація поставленої мети передбачає вирішення таких завдань:

* характеристики особливостей філософського аналізу Г.Ващенко радянської концепції виховного ідеалу;

* дослідження філософських джерел радянського виховного ідеалу в інтерпретації Г.Ващенко як витвору більшовицької партії;

* окреслення філософської специфіки осмислення Г.Ващенко радянського виховного ідеалу як типу людини, що служить комуністичній партії та її вождям.

Розкриття життєвого та творчого шляху будь-якого мислителя, в тому числі й Г.Ващенко, щодо його інтерпретації філософських основ радянського виховного ідеалу, потребує використання певних методологічних засад, причому тут недостатньо якогось одного методу. Пояснюючи цю думку, зазначимо, що автор цієї статті поділяє точку зору сучасного вітчизняного вченого М.Булатова про те, що у науковій роботі використовують, як правило, установки та принципи з різних методів. «Живе мислення, - подибуємо у М.Булатова, - не вичерпується жодним філософським методом і їх жорстко дотримуються тільки представники відповідної школи або її фундатор»³. Як і більшість

досліджень унаслідок своєї багатогранності, так і наша пересічна розвідка потребує поєднання різних принципів. Основні методологічні принципи, що визначають загальний напрямок даної статті, - науковості, об'єктивності, конкретності, еволюційності та історичності. Виходячи з названих методологічних принципів, використовуються діалектичний, екзистенціальний, структуралістський та компаративістський методи дослідження. Загалом методологічною основою розвідки є концептуальний матеріал передусім сучасних українських, а також західноєвропейських мислителів.

Теорія виховання у вирішенні своїх найважливіших проблем завжди спирається на певну філософську основу. Особливо це стосується виховного ідеалу як образу ідеальної людини, на який орієнтується педагог, виховуючи молоде покоління. Радянський виховний ідеал, втворений більшовицькою партією, орієнтував декілька поколінь людей на комуністичні цінності. В його основі, на думку Г.Ващенко, лежить діалектичний матеріалізм. Від діалектичного матеріалізму починається філософський рух, відомий нині під назвою марксистсько-ленінська філософія. В СРСР вона визнавалася як єдино правильне наукове вчення про минуле, дійсність та суспільну перспективу.

Потрібно в зв'язку з цим нагадати, що започаткував таке тлумачення марксизму Г.Плеханов. Він називає марксистську філософію «діалектичним матеріалізмом»⁴, вважаючи, що К.Маркс і Ф.Енгельс під впливом Л.Фейєрбаха подолали ідеалізм Г.Гегеля, але перейняли його діалектику. До речі, Ф.Енгельс називав цю філософію «історичним матеріалізмом».

Слід при цьому зазначити, що видатний вітчизняний філософ П.Копнін особливість діалектичного матеріалізму вбачав у тому, що він (діамат) по-іншому, ніж метафізика і позитивізм, ставить питання про предмет філософії, не відриваючи методу мислення від законів руху явищ об'єктивного світу. П.Копнін, розмірковуючи про особливості підходу діалектичного матеріалізму до вивчення явищ об'єктивної реальності, звертає увагу, по-перше, на те, що «діалектичний матеріалізм не мислить собі досягнення законів об'єктивної реальності поза узагальненням результатів різних галузей науки» і, по-друге, якщо «метафізика у будь-яких її варіантах як об'єкт вивчення висуває буття або суще загалом як таке», то «діалектичний матеріалізм вважає, що судження про буття взагалі, про суще як таке безпредметне, і філософія починається з того моменту, коли ставиться питання про відношення буття і мислення»⁵.

Але П.Копнін висловив й іншу думку, суть якої полягає в тому, що, коли мова йде про первинність і вторинність, то її ні в якому разі не можна ототожнювати з первинністю і вторинністю матерії і свідомості. «Тут ми маємо справу, - пише він, - із двома матеріальними системами, і одну з них ми можемо вважати первинною, а другу вторинною тільки в тому смислі, що особливості однієї системи, що існує незалежно від іншої, відтворюються в ній, слугують причиною змін у цій іншій»⁶. На переконання П.Копніна, виділення однієї системи як первинної, а другої - вторинної не абсолютне, але воно має смисл для розуміння відображення.

Інший, спрощений підхід до розуміння діалектичного та історичного матеріалізму знаходимо у Й.Сталіна. «Діалектичний матеріалізм, - пише він, - є світогляд марксистсько-ленінської партії. Він називається діалектичним матеріалізмом тому, що його підхід до явищ природи, його метод вивчення явищ природи, його метод пізнання цих явищ є діалектичним, а його тлумачення явищ природи, його теорія - матеріалістична. Історичний матеріалізм є поширення положень діалектичного матеріалізму на вивчення суспільного життя, пристосування положень діалектичного матеріалізму до явищ суспільства, до вивчення суспільства, до вивчення історії суспільства»⁷.

В.Ленін, аналізуючи марксизм як наукове вчення про загальні закони розвитку природи і суспільства, вказав на три його джерела: німецьку класичну філософію, французький утопічний соціалізм та англійську політичну економію⁸. На протипагу В.Леніну до названих джерел Г.Ващенко додає ще три такі: елементи соціалістично-революційних теорій (вчення про общину з властивою їй круговою порукою), російський нігілізм, російський імпералізм⁹.

Наріжним каменем марксизму, безперечно, є матеріалізм. Ідею філософського матеріалізму, що своїми витоками сягає стародавньої Індії, Китаю, Греції, досить наполегливо і рішуче відстоювали К.Маркс та Ф.Енгельс. Найбільш повно їх погляди з проблеми матеріалізму викладені в роботах Ф.Енгельса «Анти-Дюрінг» та «Людвіг Фейербах і кінець німецької класичної філософії». Тут Ф.Енгельс розвиває положення матеріалістичної філософії, вказуючи на матеріальність світу. Піддавши критиці твердження Дюрінга про те, що єдність світу полягає в його бутті, Ф.Енгельс обґрунтовує тезу, згідно з якою «дійсна єдність світу полягає в його матеріальності»¹⁰. Нескінченно різноманітні явища природи, з погляду Ф.Енгельса, є лише різні форми руху і розвитку матерії. Сама свідомість являє собою одну із властивостей матерії на певному, дуже високому ступені її розвитку. Провідна ідея «Анти-Дюрінга»: свідомість - продукт мозку, а сама людина - продукт природи. За такого підходу узгоджуються між собою закони мислення і закони природи. Для Ф.Енгельса це означає, що мислення є відображення матеріального світу, його буття.

К.Маркс, осмислюючи положення філософського матеріалізму, доповнив його надбаннями німецької класичної філософії, насамперед діалектики Г.Гегеля та філософської антропології Л.Фейербаха.

Г.Гегель, як відомо, прагнув створити всеохоплюючу систему світорозуміння. Вихідним для нього є тлумачення світу як абсолютного духу. «Лише духовне, - пише Г.Гегель, - є те, що дійсне»¹¹. Абсолютний дух, на думку німецького філософа, вже присутній у людині як «свідомості». Відповідно, свідомість починає свій шлях із «чистого духу», який, як гадає Г.Гегель, будучи абсолютно безмістовним, є Ніщо. Але враховуючи те, що мислить дух як Ніщо, сам дух набуває значущість буття, як предмета думки. Внаслідок цього Абсолютне начало, за логікою Г.Гегеля, постає єдністю Ніщо і Буття. Саме тому весь наступний рух Абсолюту постає як його розвиток, або, іншими словами, як поступове явлення, через сходження свідомості від нижчої до вищої стадії.

Як бачимо, світовий процес Г.Гегель намагається зобразити, замінивши матеріальні речі поняттями. Саморозгортаючись у координатах від речі до речі, від одних станів до інших, вони набувають форми логічного «виведення» одних понять з інших.

Загалом, за Г.Гегелем, система розвитку будується за такою схемою: Абсолютний дух «переходить», тобто народжує Природу, Природа, як «інобуття духу», народжує людину, як «свідомість», задля того, щоб дух міг споглядати самого себе.

Цілком очевидно, що вчення Г.Гегеля про розвиток як саморозгортання абсолютного духу є штучно сконструйованою схемою, яка значною мірою базувалась на середньовічній релігійно-філософській думці.

Л.Фейербах розробив концепцію антропологічного, тобто орієнтованого на людину матеріалізму. Мислення, за Л.Фейербахом, ніколи не буває «бесідою» абсолютного духу із самим собою. Мислення, на думку німецького філософа, завжди є діалогічне, оскільки відбувається спілкування між «Я» і «Ти». Спілкування здійснюється за допомогою мови, тому мислення реалізує не абсолютну ідею, а людський рід, який виступає істинним предметом філософії. «Нова філософія, - міркував Л.Фейербах, - перетворює людину, включаючи і природу як базис людини, в єдиний, універсальний і найвищий предмет філософії, перетворюючи, отже, антропологію, в тому числі і фізіологію, в універсальну науку»¹². Можна, таким чином, сказати, що Л.Фейербах замість філософії гегелівського типу та християнства запропонував «філософію людини», повернувшись до матеріалістичного погляду.

Проте К.Маркс та його послідовники, як стверджує Г.Вашенко, звульгаризували вчення, безперечно, видатних західноєвропейських мислителів. Особливо це стосується системи Г.Гегеля. По суті, К.Маркс діалектику Г.Гегеля перетлумачив у плані матеріалізму, а саме: показав, що не абсолютний дух, а лише матерія розвивається. Дух же зображує як пасивний, що не має ні власної історії, ні розвитку.

К.Маркс також критично переосмислив і розвинув фейербахівські уявлення про людину. Як відомо, К.Маркс інтерпретує Л.Фейербаха як матеріаліста. Однак важливо зазначити, що матеріалізм як течія філософської думки, по суті, закінчується на Д.Юмі. Останній саме і показав, що матеріалізм внутрішньо абсурдний і веде до соліпсизму,

тобто форми суб'єктивного ідеалізму, в якій справжньою реальністю визнається лише об'єкт, що мислить, а все решта оголошується таким, що існує лише в свідомості індивіда.

Крім того, ще одна заувага. Ряд сучасних українських дослідників (Т.Пішакова, В.Чуйко та ін.) гадають, що головний внесок К.Маркса у філософську антропологію - це розробка концепції соціального відчуження людської сутнісної природи. Проте варто наголосити, що проблему соціального відчуження людини К.Маркс розробляв, але не започатковував. Завдовго до нього цю тему почав розробляти Ф.Прокопович та інші українські філософи. Якщо ж вести мову про головний внесок К.Маркса у філософію, то це обґрунтування ідеї комунізму як образу або теоретичного проекту майбутнього суспільства, заснованого на солідарній праці пролетаріату.

Необхідною умовою марксистської філософії, пояснює далі Г.Вашенко, є невизнання душі як особливої субстанції й заперечення вчення про її безсмертність. Визнаючи матерію за основу буття, марксистки вважають, що в основі розвитку людства лежать матеріальні, економічні чинники. Відповідно до цього виробничі відносини становлять базис суспільства, його вирішальний момент, а держава, право й різні ідеологічні системи (філософія, релігія тощо) - це надбудова, підпорядкований елемент. Водночас підкреслимо, що Г.Вашенко матеріальні й економічні чинники розвитку людства дещо розводять.

Висловлені Г.Вашенком міркування теоретично не безпідставні. Вони, на наш погляд, беруть до уваги ту обставину, що Марксова концепція діалектичного методу базується не на діалектичній логіці Г.Гегеля, як стверджували радянські науковці, а фактично на ерістичній логіці. У К.Маркса також немає положення, що діалектика - це вчення про всезагальні зв'язки і найзагальніші закони розвитку буття і мислення. Такий підхід до вирішення філософсько-методологічних проблем, коли матерія визнавалася первинною, а свідомість - вторинною вів до маніхейства. Тут варто зазначити, що міркування Г.Вашенка будуть ще аргументованішими, якщо брати до уваги, що К.Маркс не створив розгорненого вчення про діалектичний метод. Фундатор марксизму вважав, що найдовершенішу форму такого вчення, однак з ідеалістичних позицій, запропонував Г.Гегель.

Таким чином, суть марксистської філософії полягає в поєднанні ідеалістичної діалектики Г.Гегеля з реалістично-матеріалістичною філософською антропологією Л.Фейєрбаха.

Менш ніж за століття після К.Маркса до проблеми діалектичного матеріалізму повертається Й.Сталін. Матерія у Й.Сталіна первинна, тому що «вона є джерело відчуттів, уявлень, свідомості», а свідомість вторинна, оскільки «вона є відбиток матерії, відображення її»¹³. Положення марксистської доктрини про первинність матерії і вторинність свідомості лягло в основу радянських підручників із філософії, які в свою чергу базувалися на нарисі Й.Сталіна «Про діалектичний та історичний матеріалізм», що ввійшов до «Історії ВКП(б). Короткого курсу». Філософські питання вирішувалися в цьому нарисі дуже спрощено і примітивно з огляду на те, що діалектичний метод викладався у відриві від висвітлення марксизму, а сама методологія марксизму була звужена до декількох рис, причому не пов'язаних одна з другою. І все ж робота Й.Сталіна «Про діалектичний та історичний матеріалізм» та «Історія ВКП(б). Короткий курс» були оголошені «енциклопедією основних знань у галузі марксизму-ленінізму», де, вважалось, подано «офіційне, перевірене ЦК ВКП(б) тлумачення основних питань історії ВКП(б) та марксизму-ленінізму, що виключає будь-які самочинні тлумачення»¹⁴.

Основою розвитку світу, природи, суспільства, як доводить Г.Вашенко, для К.Маркса виступає діалектична суперечність. Єдність буття і мислення для марксистів означає, що людське мислення і об'єктивний світ є підпорядкованими одним і тим же законам, тобто законам діалектики, які не суперечать один одному. Водночас Г.Вашенко слушно вказує, що для К.Маркса ця єдність не є тотожністю, тому що всезагальні закони і розвиток об'єктивної реальності існують поза і незалежно від свідомості людини. «Свідомість, будучи в основному явищем суто матеріальним, з'являється на певному ступені розвитку буття. Вона є властивість високоорганізованої матерії і зв'язана, зокрема, з високоорганізованою нервовою системою. Це нова якість буття, а тому вона підлягає

своїм специфічним законам¹⁵», - підсумовує Г.Ващенко, аналізуючи характерні риси діалектичного матеріалізму.

Розглядаючи питання про взаємовідношення матерії і свідомості, варто підкреслити, що, з української точки зору, філософія починається з проблеми мудрості, а не з відношення душі і тіла.

Якщо виходити з того, що основою діалектики є система філософських категорій та принципів: єдності та боротьби протилежностей, переходу кількісних змін в якісні, заперечення заперечення, то міркування Г.Ващенка про те, що розвиток буття підлягає трьом вищеназаним законам діалектики виявляються логічно та історико-методологічно обґрунтованими.

Тлумачення Г.Ващенком положень діалектичного матеріалізму, законів діалектики дає підстави стверджувати, що він був високоосвіченою людиною для свого часу. Це давало йому можливість, спираючись на українськоментальне мислення, вільно тлумачити марксистів із християнських позицій.

Важливо підкреслити, що Г.Ващенко, незважаючи на тотальне панування філософії марксизму-ленінізму на терені СРСР, усвідомлює всю догматичність цього вчення і, перебуваючи в еміграції, пише, що «К.Маркс систему Гегеля, по суті, спримиізував»¹⁶. Отже, український мислитель, вільний від радянських ідеологем, розумів те, що через півстоліття, вже після краху СРСР, змогли сказати вітчизняні дослідники: «Містичний елемент гегелевого вчення про закони розвитку Абсолютного («закони діалектики») Маркс переносить у вчення про матерію, що береться ним як абсолютне світове начало»¹⁷.

Щодо інтерпретації марксистсько-ленінської філософії на сьогодні існують різні підходи. Але оскільки це не є предметом нашого розгляду, не будемо зупинятися на них. Наведемо в зв'язку з цим лише точку зору українського філософа В.Шевченка, яка, на наш погляд, попри її, до певної міри, екстравагантність, співзвучна з підходами в цьому питанні Г.Ващенка. Отже, за В.Шевченком, марксистсько-ленінська філософія виникла лише у 30-х роках ХХ ст. на ґрунті поєднання певних поглядів К.Маркса і Ф.Енгельса, «російського марксизму» Г.Плеханова і В.Леніна, філософії французьких матеріалістів ХVІІІ ст. та діалектики Гегеля¹⁸. «Це філософія, - пише В.Шевченко, - котра формально нібито проголошує власну несаможиттєвість, оскільки претендує лише на «творче продовження» філософії Маркса і Леніна. Проте насправді вона була світоглядним обґрунтуванням встановленого Сталіним тоталітарно-деспотичного політичного режиму, а тому цілком логічно заслуговує назви «сталінська»¹⁹. Пов'язано це з тим, що, на думку В.Шевченка, ні К.Маркс, ні В.Ленін ніякої участі в її створенні не брали. Іншими словами, йдеться про таке явище, як «філософська мімікрія», коли принципово новий філософський зміст підводиться під ту чи іншу відому філософію. Як показує В.Шевченко, сталінська філософія специфічна тим, що послуговується термінологією К.Маркса і вважає себе продовжувачем і спадкоємцем філософії В.Леніна.

Зіставлення деконструктивних моделей марксистсько-ленінської філософії Г.Ващенка і В.Шевченка дозволяє встановити, що вони мають спільні підходи щодо її тлумачення. Зокрема, тому що Г.Ващенко зараховує до творців, наприклад діалектичного матеріалізму, не тільки К.Маркса, Ф.Енгельса та В.Леніна, а також Й.Сталіна. Як аргумент на користь цієї точки зору, вкажемо, що Г.Ващенко спирається на « Історію ВКП(б). Короткий курс - «радянський катехізіс», що вийшов у СРСР за редакцією Й.Сталіна.

Можна, таким чином, констатувати, що, аналізуючи сутність діалектичного матеріалізму, Г.Ващенко вказує на дві основні його риси. По-перше, - це визначення матерії за основу буття, а по-друге, - розгляд явищ в їх взаємному зв'язку й розвитку. Причому остання, на думку марксистів, і відрізняє діалектичний матеріалізм від механістичного.

Проте помилка марксистів, з точки зору Г.Ващенка, полягає в тому, що вони намагаються не тільки природне, а й соціальне життя підвести під названі вище закони діалектики. В цьому питанні Ващенко суттєво розходиться з поглядами сучасних йому таких радянських учених, як Столяров і Агола. Якщо марксистичні загалом і названі

радянські дослідники зокрема визнають основною рушійною силою суспільства класову боротьбу, яка нібито постійно наростає і врешті-решт призведе до всесвітньої революції, побудови світового комуністичного суспільства, то Г.Ващенко знаходить «тріщину» в їхній схемі, ставлячи запитання, на яке радянські марксистки відповіді не дають: «Як тоді буде діяти закон єдності суперечностей, чи буде в суспільстві боротьба і яка саме?»²⁰.

Загалом Г.Ващенко, виходячи за рамки радянського філософування, достатньо виразно усвідомлював, що ідейно-світоглядним ґрунтом тоталітарного суспільного і державного ладу в СРСР була також тоталітарна ідеологія марксизму-ленінізму, світоглядною базою якого виступала філософія діалектичного та історичного матеріалізму. Разом із тим у надрах панівного радянського світоглядного офіціозу в Україні, як твердо переконаний Г.Ващенко, ніколи не згасала віра, зокрема, в козачину, козацьких героїв, що, жертвуючи своїм життям, зберігали життя інших. Тут йдеться, мабуть, про своєрідний «анабіотичний стан» українців, що, як пише вітчизняний філософ О.Кульчицький, «спіралися на дружинницький, а згодом лицарсько-козацький ідеал честі, волі, віри», іншими словами, героїчну форму життя, *vita heroica* або *vita maxima*²¹. Таким чином, незважаючи на надзвичайно несприятливі умови розвитку, життєвий стиль українців виявляє виразні риси амбівалентності.

Завершуючи розгляд філософських основ радянської концепції виховного ідеалу в інтерпретаційному просторі філософсько-освітнього вчення Г.Ващенко, дозволимо собі приєднатися до думки професора О.Вишневського, який сказав, що «Г.Ващенко не створив якоїсь власної, «ващенківської» системи виховання. Але він, як ніхто інший, глибоко увібрав у себе нашу національну педагогічну традицію і на філософському рівні протиставив її педагогічним системам, що руйнують людину, - комуністичній і фашистській. Він зберіг, продовжив і розвинув педагогічні надбання нашої давнини, зокрема, козацького виховання, ідеї Г.Сковороди та П.Юркевича, а відтак переніс їх на сучасний ґрунт»²².

Запропонований стислий і досить схематичний розгляд радянського виховного ідеалу як витвору більшовицької партії, де «субстанцією» духу виступає філософія діалектичного та історичного матеріалізму, дає підстави для висновку, що радянська система освіти, перед якою ставилося завдання виховати і сформувані тип людини, відданої комуністичній партії та її вождям, продукувала осіб, позбавлених природних складових формотворень людського духу. Ідеальна людина відповідно до радянського виховного ідеалу, за словами Г.Ващенко, «це робот, позбавлений власних поглядів, власних почувань і волі. Але це страшний робот. Він мусить бути безоглядно жорстоким. В ім'я інтересів партії він мусить нищити всіх, хто їй здається ворожим або навіть підозрілим, будь це близький приятель, брат, сестра чи навіть батько й мати»²³.

Тому зараз, як ніколи, настійною потребою є подолання хибних уявлень про радянську виховну систему як найбільше досягнення світової культури. Суспільство має усвідомити важливість дії нових факторів у оновленому змісті освіти і виховання. Водночас, реформуючи в нових політико-правових умовах систему освіти в Україні, нам слід спиратися на національні ідеї формування українського ідеалу людини. Творчо використовувати оригінальні філософсько-освітні праці українських філософів-педагогів, зокрема К.Ушинського, І.Огієнка, Я.Чепіги, С.Русової, В.Сухомлинського, Г.Ващенко. Останній у процесі творчості прагнув глибше вникнути в сутність ідеалу людини, відчував глибоку потребу у філософських обґрунтуваннях, використовуючи свої знання у цій сфері, а одночасно своїм талантом не тільки критикував пануючу в СРСР на той час догматичну марксистсько-ленінсько-сталінську філософію, особливо в її вульгаризованому сталінському трактуванні, а й вносив смисложиттєві ідеї в українську та світову філософсько-освітню думку, зокрема екзистенційно-кордоцентрично-гуманістичну спрямованість ідеалу людини.

Джерела та література:

1. Вдовенко С. М. Закордонне українство в національному державотворчому процесі: ідентифікація, організація, взаємовідносини. - Чернігів: ЧДТУ, 2004. - С. 44.
2. Див.: Дзевєрін О. Видатний радянський педагог // Сухомлинський В.О. Вибрані твори. В

- 5-ти т. - К.: Рад. школа, 1976. - Т.1. - С. 10.
3. Булатов М. Про методи філософування // Філософська думка. - 2004.- №2. - С. 29.
 4. Плеханов Г.В. К шестидесятой годовщине смерти Гегеля // Избранные философские произведения. В 5-ти т. М.: Госполитиздат, 1956. - Т.1. - С. 445.
 5. Копнин П.В. Введение в марксистскую гносеологию. - К.: Наукова думка, 1966. - С. 27.
 6. Там само. - С. 113.
 7. Сталин И. О диалектическом и историческом материализме // Вопросы ленинизма. - Ленинград.: Госполитиздат, 1952. - С. 574.
 8. Ленин В.И. Три источника и три составных части марксизма. // Избранные произведения. В 5-ти т. - М.: Политиздат, 1980.- Т.1 - С. 31
 9. Ващенко Г. Виховний ідеал. - Полтава: Ред. газ. «Полтавський вісник», 1994. - С. 14.
 10. Энгельс Ф. Анти-Дюринг // Маркс К. і Энгельс Ф.Твори, т.20. - С. 42.
 11. Гегель. Система наук. Ч. I // Феноменология духа. - Сочинения, М.: Наука, 1959. - С. 12.
 12. Фейербах Л. Основные положения философии будущего // Избранные философские произведения. - М.: Наука, 1955. - Т.1. - С. 202.
 13. История ВКП(б). Краткий курс. - /Под редакцией И.В.Сталина/. - М.: Госполитиздат, 1938. - С. 109.
 14. КПСС в резолюциях и решениях съездов, конференций и пленумов ЦК. - М.: Госполитиздат, 1954. - Ч.3. - С. 316.
 15. Ващенко Г. Виховний ідеал. - С. 15.
 16. Там само. - С. 14.
 17. Філософія: історія і сучасність. Конспект лекцій: Навчальний посібник для студентів гуманітарних спеціальностей. /За редакцією В.І.Шевченка/. - Чернігів: Юрист, 1996. - С. 77.
 18. Там само. - С. 93.
 19. Там само. - С. 93.
 20. Ващенко Г. Виховний ідеал. - С. 16.
 21. Кульчицький О. Основа філософії і філософічних наук. - Мюнхен-Львів, 1995. - С. 153.
 22. Вишневецький О. Передмова // Ващенко Г. Вибрані педагогічні твори. - Дрогобич: Відродження, 1997. - С. 5.
 23. Ващенко Г. Виховний ідеал. - С. 38.

